

have a socio-cultural nature, the skills of deploying narrative structure in a coherent narrative or story. The focus of psychological help on work with the needs of customers that are based on the narrative, as the history of the human's life who asked for help makes the study of narrative competence very important, that is realized in the process of understanding and self-reflection and reconsideration of an active subject of information about the world and themselves in it. The narrative competence is revealed as a component of professional competence of a practical psychologist and by means of understanding their experience and their own personality, which is reflected in the ability to see behind the story of the individual, during providing psychological help her personal narrative. Consistent self-concept, reflexivity, dialogic orientation in communication, management of feelings and emotions of others (the component of emotional intelligence), sensitivity – rationality (the component of communicative competence) is concluded to be complementary to the qualities of a practical psychologist, which presence should cause the implementation of personal customer's growth during the individual and group work.

Key words: narrative competence, narrative, social intelligence, emotional intelligence, dialogism, communicative competence, reflection, consistent self-concept.

Received October 19, 2014

Revised November 11, 2014

Accepted December 05, 2014

УДК 159.923

С.В. Камінська

skaminskav@gmail.com

Наукові підходи до дослідження маргінальності у суспільних науках

Kaminska S.V. Scientific approaches to the study of marginality in the social sciences / S.V. Kaminska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 169–182.

С.В. Камінська. Наукові підходи до дослідження маргінальності у суспільних науках. У статті аналізуються підходи до дослідження феномена «маргінальності» та «маргінальної особистості» у вітчизняній та зарубіжній філософії, соціології, соціальної психології. З'ясовано, що

поняття «маргінальності» застосовується у соціальній психології для позначення особливого стану особистості, коли вона перебуває на межі двох культур або двох соціумів. Крім того, це дослідження цілого комплексу соціально-психологічних наслідків, що викликані цим станом «порубіжжя», а саме, дисгармонія, втрата самоідентифікації, пошук себе.

У статті міститься історичний огляд розвитку уявлень про маргінальну людину. Відмічається, що спочатку поняття «маргінальності» застосовано у «культурологічному підході» Р. Парка та Е. Стоунквіста у контексті міжкультурної комунікації у середовищі мігрантів, вони зауважували на тому, що маргінальна людина перебуває у стані гострого внутрішнього конфлікту або кризи, що призводить до формування певних рис особистості, а саме, сумніви в своїй особистій цінності, самотність, тривога.

Показано, що у подальших дослідженнях маргінальність розглядається як наслідок соціальної мобільності, тобто вона може існувати всюди, де мають місце соціальні зміни. Визначено, що у дослідженнях американської та західноєвропейської науки акцент переважно зроблено на структурній маргінальності.

З'ясовано, що у вітчизняній суспільній науці специфіка досліджень маргінальної проблематики пов'язана з перехідним періодом розвитку суспільства, вивчається маргінальна особистість, національно-етнічні та професійні процеси маргіналізації соціальних груп, наслідки маргінального стану для людини.

Ключові слова: маргінальність, культурна та структурна маргінальність, маргінальна особистість, самоідентифікація, конфлікт, криза, соціальна мобільність.

С.В. Каминская. Научные подходы к исследованию маргинальности в общественных науках. В статье анализируются подходы к исследованию феномена «маргинальности» и «маргинальной личности» в отечественной и зарубежной философии, социологии, социальной психологии. Показано, что понятие «маргинальности» используется в социальной психологии для обозначения особого положения личности, находящейся на границе двух культур или двух социумов. Кроме того, это исследование целого комплекса социально-психологических последствий, вызванных состоянием «пограничья», а именно, дисгармония, потеря самоидентификации, поиск себя.

В статье представлен исторический обзор развития представлений о маргинальном человеке. Отмечено, что сначала понятие «маргинальности» было использовано в «культурологическом подходе» Р. Парка и Э. Стоунквіста в контексте міжкультурної комунікації в середі мігрантів, вони підкривали, що маргінальний человек находится в состоянии острого внутреннего конфликта или кризиса, что приводит к формированию определённых черт личности – сомнение в своей личностной ценности, одиночество, тревога.

Показано, что в дальнейших исследованиях маргинальность рассматривается как следствие социальной мобильности, т.е. она может су-

ществовать везде, где происходят социальные изменения. Определено, что в исследованиях американской и западноевропейской науки акцент преимущественно сделан на структурной маргинальности.

Установлено, что в отечественных общественных науках специфика исследований маргинальной проблематики связана с переходным периодом развития общества, изучается маргинальная личность, национально-этнические и профессиональные процессы маргинализации социальных групп, последствия маргинального положения для человека.

Ключевые слова: маргинальность, культурная и структурная маргинальность, маргинальная личность, самоидентификация, конфликт, кризис, социальная мобильность.

Постановка проблеми. Поняття «маргінальності» застосовується у соціальній психології порівняно недавно для позначення особливого стану особистості, коли вона перебуває на межі двох культур або двох соціумів. Крім того, це дослідження цілого комплексу соціально-психологічних наслідків, що викликані цим станом «порубіжжя», а саме, дисгармонія, втрата самоідентифікації, пошук себе.

Мета статті: проаналізувати наукові підходи до дослідження феномена маргінальності у вітчизняній та зарубіжній філософії, соціології, соціальній психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття маргінальності вперше вжив американський соціолог, засновник чиказької школи Роберт Парк у своїй роботі «Людська міграція та маргінальна людина» (1928 р.). Маргінальність розглядалася у контексті міжкультурної комунікації у середовищі іммігрантів. Р. Парк дійшов висновку, що існує певний «порубіжний» тип людини в умовах інтенсивних міграційних процесів в американському суспільстві. Міграція виступає колективною поведінкою, що пов'язана з фізичною, просторовою та соціальною мобільністю. Дослідження культурної мобільності і дозволили Р. Парку сформулювати поняття маргінальної людини. Головне, що визначає природу маргінальної людини – це почуття внутрішнього «роздвоєння» та конфлікту, це людина, що перебуває «на межі двох культур». «Без сумніву, – відзначає Р. Парк, – періоди переходу й кризи в житті більшості з нас порівнюються з тими, які переживає іммігрант, коли він залишає батьківщину, щоб шукати фортуни в чужій країні. Але у випадку маргінальної людини період кризи відносно безперервний. У результаті він має тенденцію перетворюватися в тип особистості» [17, с. 33].

Виходячи з цього, автором пропонуються певні риси особистості маргінальної людини, яка переживає кризу: серйозні сум-

ніви у своїй особистій цінності, невизначеність зв'язків із друзями та постійний страх бути відкинутою, схильність уникати невизначених ситуацій, щоб не ризикувати приниженням, самотність, зайве занепокоєння про майбутнє, нездатність насолоджуватися та упевненість у тому, що оточуючі люди несправедливо з нею поводяться. Водночас акценти переважно зроблено не на особистісних характеристиках, а на соціальній ситуації, що призводить людину до маргінального стану. Він вважає, що маргінальність – це «побічний продукт» процесу акультурації, тобто «вростання» однієї культури в іншу, або це процес взаємовпливу двох культур, відтак, маргінальна особистість перебуває на межі двох культур та є своєрідною частиною суспільства, до якого належить.

Проте, слід особливо зазначити, що маргінальна людина може втілювати у собі новий тип культурних взаємин, що складаються на новому рівні цивілізації в результаті глобальних етносоціальних процесів. Р. Парк підкреслює, що оскільки ця людина існує у «двох світах» одночасно, то вона неминуче набуває більш широкого світогляду, має більш високий рівень інтелекту, більш незалежні та раціональні погляди [18].

Отже, розгляд Р. Парком проблеми маргінальності, пов'язаний з «культурологічним підходом», виявився джерелом плідних ідей для багатьох його наступників.

Відомими є погляди на проблему маргінальності американського психолога і соціолога Е. Стоунквіста, які він представив у монографії «Маргінальна людина» [19]. Він описує маргінальне положення соціального суб'єкта, що бере участь в культурному конфлікті, перебуваючи «між двох вогнів». Тобто такий індивід знаходиться на краю кожної із культур, але повністю не належить жодній. Е. Стоунквіст присвятив свої дослідження вивченню типових рис маргінальної особистості, які пов'язані з адаптованістю та неадаптованістю, та, крім того, розглядає маргінальну людину як ключову особистість у контактах культур. Маргінальна людина психологічно балансує між двома світами, один з яких, як правило, домінує над іншим. Е. Стоунквіст виокремив психологічні характеристики такої людини для відображення гостроти культурного конфлікту:

- дезорганізованість, нездатність визначити джерело конфлікту;
- відчуття «непроступної стіни», непристосованості;
- занепокоєння, тривожність, внутрішнє напруження;
- ізолюваність, відчуженість, непричетність, скрутність;

- розчарованість, розпач;
- руйнування «життєвої організації», психічна дезорганізація, безглуздість існування;
- егоцентричність, честолюбство та агресивність [19].

Треба відзначити важливий момент: якщо Р. Парк розглядав маргінальну особистість як людину на межі двох культур, яка ніколи не буде прийнятою у нове суспільство, тому вона залишається у стані гострого внутрішнього конфлікту, то Е. Стоунквіст вважав, що процес адаптації може призвести до формування особистості з новими властивостями.

Отже, спочатку концепції маргінальності були представлені як концепції маргінальної людини. Р. Парк і Е. Стоунквіст є засновниками цієї традиції у розумінні маргінальності.

У 60-ті роки концепція маргінальної особистості розроблялася в американській соціальній психології та соціології, що акцентує увагу на культурному конфлікті при переході від однієї соціальної групи до іншої, вважаючи це джерелом формування маргінальності особистості. Традиції Р. Парка та Е. Стоунквіста у дослідженні «культурної маргінальності» продовжили американські вчені Антоновські, Гласс, Гордон, Вудс, Херрик, Харман [5], які зосередили увагу на психосоціальному впливі на особистість двозначності статусу та ролі, що виникають при зіткненні (конфлікті) культур.

Новим підходом були погляди Е. Хьюза, який на основі власних спостережень показав, що маргінальність слід розглядати не тільки як продукт культурних змішань, а як наслідок соціальної мобільності. Тобто маргінальність може мати місце всюди, де відбуваються соціальні зміни, що обумовлюють появу людей з невизначеною соціальною ідентифікацією, яку супроводжують розчарування із-за конфліктів особистісних або групових прагнень [8, с.98].

Тобто Е. Хьюз розширив концепцію маргінальності, вважаючи можливим розглядати будь-яку ситуацію, в якій особистість частково ідентифікується з двома статусами або референтними групами, але повністю не приймається в жодній з них. Феномен маргінальності з'являється, коли багато людей безпосередньо живуть у гетерогенному та високомобільному суспільстві, тобто різноманітні соціальні зміни та вертикальна мобільність є причиною маргінальності для членів будь-якої групи.

Цікаво розглянути думку Р. Мертон, який визначав маргінальність через теорію референтної групи. Він зауважував, що стан маргінальності виникає тоді, коли індивід у процесі соціалі-

зації готується до членства в позитивній референтній групі, яка не схильна його приймати, тобто мова йде про подвійну ідентифікацію, неповну або незавершену соціалізацію, про відсутність соціальної приналежності.

Американський дослідник Дикі-Кларк, розвиваючи теорію Р. Мертона щодо маргінальної ситуації, підкреслював, що розуміння маргінальності тільки як культурного конфлікту є спрощенням, оскільки «підлеглі групи» часто засвоюють культурні стандарти «домінуючих груп» [2].

Групи та індивіди займають певні позиції у суспільстві, тобто вони включені в загальну систему соціальних відносин, з одного боку, а з другого – вони належать до певної культурної групи. Між цими двома позиціями має бути відповідність, але часто вона відсутня (наприклад, етнічна меншість активно засвоює культурні цінності домінантної групи, водночас виключається нею із системи соціальних відносин). На думку Дикі-Кларка, це надає можливість говорити про те, що індивід (або група) перебувають у маргінальній ситуації. Отже, цей підхід вніс в описання маргінальної ситуації нові чинники та виміри [14].

Значним є внесок у розробку проблеми маргінальності А.С. Керкхоффа та Мак-Кормик, які визначили поняття маргінального статусу, розуміючи його через відмінності між позицією в соціальній структурі та набором психологічних характеристик, що розвивають у людини, яка займає цю позицію [15].

У соціальній психології найбільш ґрунтовним є досліджений Т. Шибутані механізм маргінальності. Він розглядає маргінальність в контексті соціалізації особистості у нестабільному суспільстві, у ситуації домінування соціальних змін, значної трансформації соціальної структури, що призводять до тимчасового руйнування суспільної згоди. Внаслідок чого поведінка людини має задовольняти вимогам декількох еталонних груп, причому вимоги цих груп часто суперечать одна одній. Ця суперечність є відмінною рисою нестабільного суспільства, що і є джерелом маргінальності особистості [13].

Водночас Т. Шибутані вважає поняття маргінального статусу ключовим у розумінні маргінальності, це дозволяє розглядати маргінальність не тільки як особистість, яка має певний набір соціально-психологічних характеристик, а як «маргінальність за визначенням». Т. Шибутані вважає, що описаний Р. Парком і Е. Стоунквістом комплекс психологічних рис маргінальної людини можна застосовувати тільки до обмеженої кількості осіб, тобто немає прямої відповідності між маргінальним статусом та

особистісними рисами. Маргінальні групи можуть сформувати свою власну спільноту зі своїми цінностями, хоча, безумовно, залишається ризик виникнення невротичних симптомів у тих, хто потрапив до маргінальної ситуації. Проте, Т. Шибутані теж відмічає, що із маргінальної ситуації може бути позитивний вихід – це висока творча активність [13].

Західноєвропейська наука підкреслює зв'язок маргінальності з об'єктивними соціальними умовами та акцентує увагу на вивченні умов і соціальних причин маргінальності. Цей тип маргінальності отримав назву структурної (соціальної) маргінальності, оскільки головним об'єктом дослідження маргінальності стали соціально-ізолювані групи у структурі суспільства. Дж. Б. Манчіні вважає, що цей тип маргінальності відноситься до тієї частини населення, яка позбавлена громадянських прав, є бідною і безвладною. Крім того, автор зазначає, що міра маргінальності залежить від того, чи є соціальна ситуація, в якій опинилася людина, постійною і центральною частиною її життя [16].

Отже, аналіз основних напрямків американської та західноєвропейської науки свідчить про те, що маргінальність переважно описується як структурна, що враховує специфіку і своєрідність певних соціальних умов.

Специфіка радянських досліджень маргінальної проблематики пов'язана з перехідним періодом розвитку суспільства й проміжним положенням людини в цьому суспільстві. Починає вивчатися проблема маргінальності особистості (Н.О. Навджавонов, Ю.Н. Плюснин, І.В. Прибиткова), А.І. Атоян запропонував міждисциплінарний підхід – соціомаргіналістика, досліджуються національно-етнічні процеси маргіналізації соціальних груп (В.В. Браницький, Н.А. Фролова).

В роботах вітчизняного соціолога Є.М. Старікова поняття «маргінальність» застосовується для позначення межового положення людини або групи стосовно певних соціальних спільнот. Маргінал – це «проміжна» людина, тобто, яка повністю не належить до цих спільнот. Він наводить приклад людини, яка приїжджає із села до міста: «уже не селянин, ще не робітник; норми сільської субкультури вже підірвані, міська субкультура ще не засвоєна [9, с.133]».

Є.М. Старіков виокремлює два варіанти послідовності формування та розвитку маргінальності: по-перше, це втрата об'єктивної приналежності до даної соціальної спільноти без наступного входження в іншу спільність; по-друге, втрата суб'єктивної ідентифікації себе з певною групою, розмивання

норм і цінностей вихідної субкультури без відповідного залучення до нової субкультури [10, с.180].

В подальших роботах, присвячених аналізу соціальної структури, дослідник доходить висновку, що головним критерієм маргінальності є розмитий, невизначений стан його соціальної структури. Він вказує, що маргіналізація сама по собі – і не погано, і не добре, це термін аксіологічно нейтральний [10]. маргінальність лише відображає перехід людей із однієї групи в іншу. У дослідженні соціолога Е.Б. Рашковського представлено статусно-рольову концепцію маргінальності, яка, за своїм змістом є близькою до позицій американських дослідників. Він застосовує поняття «маргінальність» для визначення «особистостей або груп, що перебувають на «окраїнах», на «узбіччях» або просто за рамками характерних для даного суспільства основних структурних підрозділів або пануючих соціокультурних норм і традицій [7, с.146]».

Маргінал визначається як людина, яка тривалий час перебуває в маргінальній ситуації, тобто на рубежі двох несхожих між собою культур. Ця ситуація, на думку дослідника, завжди є напруженою, вона призводить до виникнення неврозів, індивідуальних і групових форм протесту. Однак слід особливо підкреслити, що Е. Рашковський теж зауважує на тому, що вихід із маргінальної ситуації може бути і позитивним (ця думка простежується у працях Т. Шибутані) – мова йде про творчість, про нове сприйняття себе, світу та себе в цьому світі.

Також дослідник пов'язує проблему маргінальності з активним процесом становлення неформальних громадських рухів, які мають захищати інтереси маргінальних груп, відтак маргінали це ті, хто «шукає нових шляхів морального і суспільного служіння своїй країні, ті, хто прагне поєднати новітню суспільну проблематику з методами соціальної дії [7, с.148]».

Російський соціолог К.А. Феофанов зробив спробу систематизувати напрямки дослідження проблеми маргінальності, основні підходи до маргінальної людини у західній та вітчизняній філософії та соціології [11].

Сучасний український соціолог І.М. Прибиткова дійшла висновку, що у вітчизняній науці, на відміну від західної, маргінальність розглядається або як «ситуація, яка виникає у взаємодії різних соціальних груп, що нерідко конфліктують; або як статус, обумовлений належністю до двох або більше таких груп; або як субкультури, що створюються в сфері їх взаємодії [6, с.76]».

Тобто у дослідженні маргінальності виокремлюється два напрямки: культурологічний та соціологічний. Представники культурологічного підходу вважають маргінальність культурним феноменом, наприклад, російський вчений В.А. Шапинський вказує на те, що людина або соціальна група є членом соціальної структури суспільства, включена в політичні інститути, економічні механізми, водночас перебуваючи у «порубіжному» стані стосовно культурних цінностей даного суспільства. Дослідник вважає, що розгляд маргінальності тільки як проблеми існування людини або групи на межі двох соціальних структур суспільства, є спрощеним підходом до цього феномена [12].

Соціологічний напрямок являє собою дослідження взаємозв'язку маргінальності та соціальних структур. Сучасний соціолог І.П. Попова [5] вважає за потрібне розглядати маргінальність в контексті тих соціальних умов, в яких виникає необхідність дослідження перехідних, прикордонних явищ. З цією думкою погоджуються І.В. Могдалева: «Маргінальність – одна з характеристик стану будь-якого суспільства. Це поняття служить для позначення стійких соціальних явищ, що виникають на межі взаємодії різних культур, соціальних спільностей, внаслідок чого певна частина соціальних суб'єктів виявляється за їхніми межами» [3, с.234].

І.П. Попова аналізує проблему маргіналізації економічно активного населення, для якого вводиться поняття «нові маргінальні групи». Виникнення цих груп пов'язане із кризою зайнятості в результаті глибокої структурної перебудови виробництва в постіндустріальних суспільствах. Їх характерними рисами виступають висока освіченість, високі соціальні потреби, суспільна активність.

Нове бачення проблеми маргінальності запропонував український дослідник А.І. Атоян. Він започаткував новий міждисциплінарний підхід до дослідження всього комплексу щодо маргінальності – соціальну маргіналістику, оскільки це явище є багатовекторним і виходить за рамки будь-якої окремої дисципліни [1, с.29].

Під маргінальністю розуміється розрив соціальних зв'язків між людиною, групою, з одного боку, та суспільством з його законами, нормами, цінностями, з іншого. Тобто А.І. Атоян підкреслює, що маргінальними є не люди, а їх зв'язки або відносини, саме ослаблення чи деформація цих зв'язків і викликає феномен маргінальності. Таким чином, це яскравий приклад поглядів на маргінальність як на соціальну проблему.

Український філософ В.І. Муляр намагається розглянути проблему маргінальності в єдності з проблемою самореалізації особистості. Маргінальність, на його думку, може визначатися не тільки як негативне явище для особистості чи соціальної групи, вона може бути пов'язана з потребою самореалізації, бажанням ствердитися як особистість, виявити свої здібності, виробити власний життєвий стиль. В.І. Муляр виокремлює три стадії процесу самореалізації в умовах маргіналізації суспільства. На першій стадії людина не усвідомлює, що її життя охоплене культурним конфліктом. Вона намагається у новій групі засвоїти її норми і правила, тобто поведінка є адаптаційною. Другу стадію можна охарактеризувати як маргінальну, саме на цій стадії людина усвідомлює, що вона має відповідати вимогам одночасно двох груп, тобто це стадія внутрішнього конфлікту. Третя стадія – це наслідки цього конфлікту «від глибокого песимізму та вкрай деформованої самореалізації до високого оптимізму й нових соціальних норм, об'єктів, які тільки згодом будуть сприйняті соціумом [4, с.181]».

Висновки. У дослідженні маргінальності у філософії, соціології, соціальній психології виокремлюються два основних напрямки – культурологічний і соціологічний. Незважаючи на різноманітність наукових підходів до вивчення феномена «маргінальності», у зарубіжній та вітчизняній науці складається загальне уявлення про зміст поняття «маргінальність» – це стан переходу, проміжності, «порубіжжя» людини або групи стосовно суспільства.

Список використаних джерел

1. Атоян А.И. Социальная маргиналистика. Об предпосылках нового междисциплинарного и культурно-исторического синтеза / А.И. Атоян // Политические исследования. – 1993. – № 6. – С. 29–38.
2. Макаренко О. Н. Исследование маргинальной личности в западной психологии / О.Н. Макаренко // Юриспруденція. Соціологія. Наукові праці. – Випуск 171. Том 183. – С. 63–69.
3. Могдалева И.В. Маргинальность в современной российской и украинской философии / И.В. Могдалева // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Том 21 (60). № 1 (2008). – С.231–239. (Серия «Философия. Социология»)
4. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз) / В.І. Муляр. – Житомир : ЖІТІ, 1997. – 214 с.

5. Попова И.П. Новые маргинальные группы в российском обществе (теоретические аспекты исследования) / И.П. Попова // Социологические исследования. – 1999. – № 7 (19). – С.62–71.
6. Прибиткова І. Ми – не маргінали, маргінали – не ми? / І. Прибиткова // Філософська і соціологічна думка. – 1988. – №11/12. – С. 70–86.
7. Рашковский Е. Маргиналы / Е. Рашковский // 50/50: Опыт словаря нового мышления. – М. : Прогресс, 1989. – С. 146–149.
8. Слюсаревський М.М. Психологія міграції: навчальний посібник / М.М. Слюсаревський, О.Є. Блинова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД», 2013. – 244 с.
9. Стариков Е. Маргиналы, или размышления на старую тему: «Что с нами происходит?» / Е. Стариков // Знамя. – 1989. – № 10. – С. 133–162.
10. Стариков Е. Н. Маргиналы / Е.Н. Стариков // В человеческом измерении. – М. : Прогресс, 1989. – С. 180–200.
11. Феофанов К.А. Социальная маргинальность: характеристика основных концепций и подходов в современной социологии. (Обзор) / К.А. Феофанов // Общественные науки за рубежом. Серия 11. Социология. – М. – 1992. – №2. – С. 70–83.
12. Шапинский В.А. К вопросу о маргинальных источниках развития культуры / В.А. Шапинский // Альтернативность общественного развития. (Сб. работ) РАН Ин-т философии / Отв. ред. В.В. Власова. – М. : ИФАН, 1992. – С. 14–22.
13. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани / [Пер. с англ. В. В. Олышанского; общ. ред. и послесловие профессора Г. В. Осипова]. – М. : Прогресс, 1969. – 534 с.
14. Dickie-Clark H. F. The marginal situation: A contribution to marginal theory / H. F. Dickie-Clark// Social forces. – Chapel Hill. – 1966. – Vol. 44. – P. 363–370.
15. Kerckhoff A.C., McCormick T.C. Marginal status and marginal personality // Social forces. – Vol. 34. – № 1. – 1955. – P. 55.
16. Mancini B.J. No owner of soil: The concept of marginality revisited on its sixtieth birthday / B.J. Mancini// Intern. rev. of mod. sociology. – New Delhi, 1988. – Vol 18. – № 2. – P. 183.
17. Park R.E. Human migration and the marginal man /R.E. Park // Amerikan Journal of Sociology. – Chicago, 1928. – Vol. 33.

18. Park R.E. Cultural conflict and the Marginal Man // R.E. Park. – Race and culture. – Glencoe, 1950.
19. Stonequist E.V. A Study in personality and culture conflict/ E.V. Stonequist. – New Jork: Russel & Russel, 1961.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Atojan A.I. Social'naja marginalistika. Ob predposylkah novogo mezhdisciplinarnogo i kul'turno-istoricheskogo sinteza / A.I. Atojan // Politicheskie issledovanija. – 1993. – № 6. – S. 29–38.
2. Makarenko O. N. Issledovanie marginal'noj lichnosti v zapadnoj psihologii / O.N. Makarenko // Jurisprudencija. Sociologija. Naukovi praci. – Vipusk 171. Tom 183. – S. 63–69.
3. Mogdaleva I.V. Marginal'nost' v sovremennoj rossijskoj i ukrainskoj filosofii / I.V. Mogdaleva // Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. – Tom 21 (60). № 1 (2008). – S.231-239. (Serija «Filosofija. Sociologija»)
4. Muljar V.I. Samorealizacija osobystosti jak social'na problema (filosofs'ko-kul'turologichnyj analiz) / V.I. Muljar. – Zhytomyr: ZhITI, 1997. – 214 s.
5. Popova I.P. Novye marginal'nye gruppy v rossijskom obshhestve (teoreticheskie aspekty issledovanija) / I.P. Popova // Cociologicheskie issledovanija. – 1999. – № 7 (19). – S.62–71.
6. Prybytkova I. My – ne marginaly, marginaly – ne my? / I. Prybytkova // Filososfs'ka i sociologichna dumka. – 1988. – №11/12. – S. 70–86.
7. Rashkovskij E. Marginaly / E. Rashkovskij // 50/50: Opyt slovarja novogo myshlenija. – M.: Progress, 1989. – S. 146–149.
8. Sljusarevs'kyj M.M. Psihologija migracii': navchal'nyj posibnyk / M.M. Sljusarevs'kyj, O.Je. Blynova; Nacional'na akademija pedagogichnyh nauk Ukrai'ny, Instytut social'noi' ta politychnoi' psihologii'. – Kirovograd : TOV «Imeks LTD», 2013. – 244 s.
9. Starikov E. Marginaly, ili razмышlenija na staruju temu: «Chto s nami proishodit?» / E. Starikov // Znamja. – 1989. – № 10. – S. 133–162.
10. Starikov E. N. Marginaly / E.N. Starikov // V chelovecheskom izmerenii. – M. : Progress, 1989. – S. 180–200.

11. Feofanov K.A. Social'naja marginal'nost': harakteristika osnovnyh koncepcij i podhodov v sovremennoj sociologii. (Obzor) / K.A. Feofanov // Obshhestvennye nauki za rubezhom. Serija 11. Sociologija. – M. – 1992. – №2. – S. 70–83.
12. Shapinskij V.A. K voprosu o marginal'nyh istochnikah razvitija kul'tury / V.A. Shapinskij // Al'ternativnost' obshhestvennogo razvitija. (Sb. rabot) RAN In-t filosofii / Otv. red. V.V. Vlasova. – M. : IFAN, 1992. – S. 14–22.
13. Shibutani T. Social'naja psihologija / T. Shibutani / [Per. s angl. V.V. Ol'shanskogo; obshh. red. i posleslovie professora G. V. Osipova]. – M. : Progress, 1969. – 534 s.
14. Dickie-Clark H. F. The marginal sitation: A cjontribution to marginal theory / H. F. Dickie-Clark// Social forces. – Chapel Hill. – 1966. – Vol. 44. – P. 363–370.
15. Kerckhoff A.C., McCormick T.C. Marginal status and marginal personality // Social forces. – Vol. 34. – № 1. – 1955. – P. 55.
16. Mancini B.J. No owner of soil: The concept of marginality revisited on its sixtieth birthday / B.J. Mancini// Intern. rev. of mod. sociology. – New Delhi, 1988. – Vol 18. – № 2. – P. 183.
17. Park R.E. Human migration and the marginal man /R.E. Park // Amerikan Journal of Sociology. – Chicago, 1928. – Vol. 33.
18. Park R.E. Cultural conflict and the Marginal Man // R.E. Park. – Race and culture. – Glencoe, 1950.
19. Stonequist E.V. A Study in personality and culture conflict/ E.V. Stonequist. – New Jork: Russel & Russel, 1961.

S.V. Kaminska. Scientific approaches to the study of marginality in the social sciences. The article analyzes the approaches to the study of the phenomenon of «marginality» and «marginal personality» in domestic and foreign philosophy, sociology, social psychology. It was found that the concept of «marginality» is used in social psychology to denote a special status of the personality, when the personality is on the edge of two cultures or two societies. In addition, it is the study of a complex social and psychological effects caused by this condition «borderlands», namely, disharmony, loss of identity, search for yourself.

The article provides a historical overview of the development of ideas about the marginal man. It is noted that the original concept of «marginality» used in «cultural approach» of R. Park and E. Stonequist in the context of cross-cultural communication among migrants, they noticed that the marginal person is in a state of acute internal conflict or crisis, leading to the formation of certain personality traits, namely doubts in their individual values, loneliness, anxiety.

It is shown that further researches of marginality are seen as a consequence of social mobility, that it can exist wherever there are social chan-

ges. It is determined that in the studies of American and Western science the focus is mainly put on structural marginality. It is concluded that the study of marginality in philosophy, sociology, social psychology distinguishes two main trends – cultural and sociological. Despite the variety of scientific approaches to the study of the phenomenon of «marginality», in foreign and domestic science there is a basic notion of the concept of «marginality» – it is a state of transition, interspace, «borderlands» of a person or group concerning society.

It was found out that in domestic social science the specifics of research of marginal issues is associated with transition period of society development, a marginal person, ethnic and professional processes of marginalization of social groups, marginal effects for the human condition are studied.

Key words: marginality, cultural and structural marginality, marginal personality, self-identity, conflict, crisis, social mobility.

Received October 19, 2014

Revised November 14, 2014

Accepted December 02, 2014

УДК 159. 923.33:378.046-021.68-051

Т.В. Карамушка

tkarama90@gmail.com

Типи професійної кар'єри аспірантів

Karamushka T.V. Types of post-graduate students' professional career / T.V. Karamushka // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 182–197.

Т.В.Карамушка. Типи професійної кар'єри аспірантів. У статті на основі аналізу літератури та власного теоретичного осмислення проблеми виділено основні критерії аналізу можливих типів професійної кар'єри аспірантів: «соціально-галузевий»; «вітчизняно-міжнародний»; «професійно-посадовий»; «стабільно-динамічний». Підкреслено, що перший і другий критерії стосуються переважно соціальних аспектів аналізу професійної кар'єри, а третій і четвертий – внутрішньо-організаційних. Згідно з «соціально-галузевим» критерієм розкрито зміст можливих типів професійної кар'єри аспірантів в різних соціальних галузях: професійна кар'єра в освітньо-науковій галузі («профільна» кар'єра); професійна кар'єра в освітньо-науковій галузі та в сфері бізне-